

L. M. Marchuk

GENERAL TENDENCIES OF TERMS WITH GREEK AND LATIN ELEMENTS IN FORESTRY INDUSTRY

According to the genetic classification of borrowings, one of the largest groups of foreign language vocabulary in European languages is formed by lexemes of Latin origin. They are the result of interaction between languages, which are often characterized by a significant degree of genetic and temporal distances. In the article the terminology of Forest industry with the most common terminological elements of Latin and Greek origin is analyzed.

Key words: lexical latinisms, Latin borrowing, Greek-Latin element, Polonism with Latin base.

УДК 81.161'53:001.4

Р. Б. МИКУЛЬЧИК
(Львів, Україна)

МОТИВОВАНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ-ЕПОНІМІВ

У статті розглянуто питання мотивованості фізичних термінів-епонімів. Проаналізовано мотивованість для простих, складних і складених епонімів прізвищевим компонентом. Виявлено безпосередню і опосередковану мотивованість.

Ключові слова: термін-епонім, фізична термінологія, мотивованість.

Світова наукова (зокрема, природнича) спільнота протягом багатьох століть дотримується традиції увічнювати імена найвидатніших науковців та винахідників у термінах. Такі терміни автоматично стають інтернаціональними, кожна мова пристосовує їх до своєї структури у властивий для неї спосіб і за притаманними їй моделями. Епонімні терміни є органічною частиною наукової термінології. Їх дослідження посідає важливе місце серед проблем сучасного термінознавства. Епонімні найменування – терміни, у складі яких наявні імена чи прізвища осіб або похідні від них спеціальні мовні одиниці.

У мовознавстві немає однастайності щодо того, які саме власні назви – антропоніми чи й інші оніми – можуть стати основою для створення терміна-епоніма (або бути терміном, утвореним від власних імен), оскільки спеціальні найменування можуть походити від антропонімів, міфонімів, теонімів, топонімів, етніонімів, космонімів. Дослідження в галузі термінознавства доводять, що головною умовою творення термінів-антропонімів є наявність історичної згадки про існування тих чи тих осіб, чий імена лежать в основі творення епонімів.

Питання вмотивованості терміна вивчала значна кількість лінгвістів. Цій темі присвячені праці О. В. Суперанської, О. І. Блінової, Т. Р. Кияка та ін. Мотивованість термінів відіграє помітну роль у термінотворенні. Її потрібно

Р. Б. МИКУЛЬЧИК, 2017

розглядати як один з елементів, що забезпечує системність термінології. Це кількісна та якісна характеристика внутрішньої форми, що генетично властива будь-якій термінологічній одиниці. Не будучи одним із основних критеріїв оцінювання терміна, вона сприяє його запам'ятовуванню, полегшує встановлення зв'язків з іншими термінами [6; 13].

Питання мотивованості фізичних епонімних термінів в українському мовознавстві ще не порушувалося.

Мотивованість терміна є суттєвою проблемою в термінотворенні. Вона об'єднує низку питань: чи є єдиною мотивація терміна; роль словотвірної та морфолого-синтаксичної моделі в акті номінації поняття науки чи техніки; вибір родового найменування в процесі називання; вибір видової ознаки в термінологічних сполуках; фактори, що зумовлюють ступінь термінологічності лексичної одиниці та ін. У зв'язку з нечіткими межами поняття термінологічної мотивованості, не визначений ще єдиний термін, що позначає це явище або його відсутність. Найчастіше трапляється термін *мотивація* та його однокореневі утворення *мотивувати*, *мотивування*, *мотивованість*. Інколи говорять про внутрішню форму терміна, його буквальне значення. Використовують словосполучення *незнаковий термін*, *смісловова затемненість*, *семантична непрозорість*, *характеристична ознака*, *дефінітивний термін* та ін. [4, с. 98].

Н. О. Заніздра і В. В. Заніздра вважають, що мотивованість – один із принципів номінації; структурно-семантична властивість слова зумовлювати вторинні найменування первинними через ознаку, покладену в основу називання. Через мотивованість відбувається використання мовних знаків для передавання термінованих понять шляхом надання їм нового, термінологічного значення або шляхом побудови нових знаків [4, с. 99].

У питанні мотивованості епонімних термінів виникають суперечливі думки у зв'язку з її визначенням. На нашу думку, переконливою є позиція О. С. Герда, що “прагнення мати вмотивовані терміни можна розглядати лише як певний прийом, який допомагає у створенні нових термінів, але не більше, оскільки саме значення терміна визначається не певним типом мотивованості, а становищем терміна в загальній логіко-поняттєвій системі певної науки” [2, с. 81].

Б. П. Михайлишин стверджує, що індивідуалізувальний компонент антропоніма виконує функцію мотивувальної основи для терміна-епоніма [11, с. 46]. Мотивованість у термінах може бути не лише наявною, а й прихованою, що виявляється на основі етимологічного аналізу або зовнішнього чинника.

Зважаючи на те, що “власна назва завжди є надбанням певного колективу, всередині якого зрозумілий не тільки її об'єктно-номінативний зв'язок, але й багатогранна додаткова інформація, яка входить до складу фонових знань” [14, с. 29 – 30], М. М. Дзюба доводить, що епонімним термінам властива прихована мотивованість [3, с. 81].

Терміни-епоніми – це асоціативні терміни, виділені за типом мотивації, у яких мотивація виражена побічно, за допомогою різних асоціацій. Будь-який фізик зрозуміє різницю між *силою Кулона* і *силою Архімеда*. Це розуміння дає саме прізвищевий компонент. Якщо ми чуємо термін *сила*, то в найкращому випадку згадуємо словникове визначення цього іменника: фізична величина, що характеризує ступінь взаємодії тіл. Якщо фізик чує тільки *Кулон* або тільки *Архімед*, то в його уяві виникає асоціативний ряд фізичних явищ, пов'язаних саме з цими

прізвищами. А якщо фахівець чує терміни-епоніми *сила Кулона* або *сила Архімеда*, він розуміє саме завдяки прізвищевим компонентам, що *сила Архімеда* – це виштовхувальна сила, яка діє на тіло, занурене в рідину чи газ, а *сила Кулона* виникає під час взаємодії між електричними зарядами. Отже, завдяки власним іменам (прізвищевим компонентам) відбувається розпізнавання терміна-епоніма.

Яскравим прикладом мотивованості епонімних термінів є їхня здатність логічно відображати ієрархію взаємно підпорядкованих понять, наприклад: *антистоксова люмінесценція* – “фотолюмінесценція, що не підкоряється правилу Стокса”. Усталену традицію використання власних імен у спеціальних назвах для номінування певних категорій понять М. М. Дзюба кваліфікує як особливий вид прихованої мотивованості – за епонімом.

Дослідження, спрямовані на стан і перспективи удосконалення термінологічних систем, так чи інакше однією з проблем теорії термінології називають проблему мотивованості-немотивованості терміна. Вона досить тісно пов’язана з цілою низкою суперечливих і невирішених питань, що в сукупності складають предмет теорії та практики терміна. До них, наприклад, належать такі питання:

- про перевагу національного чи запозиченого терміна;
- про синонімію та дублетність. Багато з термінів-синонімів і дублетів виникають унаслідок прагнення до мотивування термінів [12];
- про метафоричність терміна. Метафоризація терміна – спроба мотивувати його створення [7];
- про наявність-відсутність у терміні емоційно-стилістичних конотацій;
- про системну організацію термінологічних одиниць (на рівні словотвірних зв’язків). Усередині такої системи терміни, безсумнівно, мотивовані. Немотивовані терміни значною мірою втрачають зовнішні властивості, які систематизують;
- про мовну функцію терміна. Чим більше у самому терміні елементів дефініції, тим він більш мотивований.

Комплексне дослідження мотивованості термінів виконали Н. О. Заніздра і В. В. Заніздра у статті “Проблема мотивованості наукового терміна” [4]. Автори описують різноманітні підходи до вирішення цього питання.

Мотивованість терміна є суттєвою проблемою в теорії номінації, зокрема термінотворення. Вона об’єднує низку питань: чи є єдиною мотивація терміна; роль словотвірної та морфолого-синтаксичної моделі в акті номінації поняття науки чи техніки; вибір родового найменування в процесі називання; вибір видової ознаки в терміносполуках; фактори, що зумовлюють ступінь термінологічності лексичної одиниці тощо.

Д. С. Лотте виділяє фонетичну, морфологічну і семантичну мотивованість [8, с. 255]. В. Г. Гак називає фонетичну вмотивованість абсолютною (чи зовнішньою), інші види – відносною (чи внутрішньою) вмотивованістю, що може бути морфологічною (значення слова витікає зі значення його складників) і семантичною (значення формується через переусвідомлення) [1, с. 34].

Для мови точних наук фонетична вмотивованість не є типовою. Вона одночасно мінлива і суб’єктивна, тому меншою мірою, ніж морфологічна, припускає підрахунки, піддається точному аналізу. Ці особливості слугували причиною не розглядати у цій статті фонетичної моватиції.

Відповідно до чотирьох способів творення термінів, Т. І. Панько [13] виділяє три типи мотивованості: семантичну, морфологічну, аналітичну. Щодо запозичень, то вони мотивуються на рівні своєї мови. М. М. Дзюба кваліфікує усталену традицію використання власних імен у спеціальних назвах для номінування певних категорій понять як особливий вид прихованої мотивованості – за епонімом [3, с. 61].

Як відомо, епонімні терміни поділяють на прості (*вольт*, *ньютон* тощо) складні (*гальванометр*, *вольтоскоп*, *кіловат* тощо) і складені (*закон Ампера*, *гальванізація зануренням* тощо) [9]. Розглянемо мотивованість епонімних термінів власне епонімом відповідно до цієї класифікації.

До простих епонімних термінів належать назви основних одиниць фізичних величин (*паскаль*, *ампер*, *бекерель* тощо), назви операторів (*гамільтоніан*, *лапсасіан*, *якобіан* тощо) і терміни, утворені в українській мові від власне епонімів суфіксальним способом [5, с. 234], наприклад: *гальванізувати(ся)*, *гальванізування*. Розглянемо, наприклад, термін *ампер*. Його значення – “одиниця сили електричного струму, названа на честь французького фізика Андре-Марі Ампера”. Тобто прізвище науковця (власне епонім) безпосередньо мотивує термін *ампер*. Таку мотивованість епонімного терміна за власне епонімом назвемо безпосередньою.

До складних епонімних термінів належать назви кратних і похідних одиниць фізичних величин (*кілопаскаль*, *нанофарад*, *мілірентген*, *мегават* тощо) і назви приладів (*міліамперметр*, *генріметр*, *вольтоскоп*, *вольтміліамперметр* тощо). Компонентний аналіз дозволяє виокремити в цих термінах щонайменше дві семи. Проаналізуємо, як значення терміна не дорівнює сумі значень його компонентів. Розглянемо, як утворюється значення таких термінів, на прикладі терміноодиниць із прізвищевим компонентом *вольт*. Складний фізичний епонімний термін першого типу *кіловольт* означає “кратна одиниця вимірювання електричної напруги, 10^3 вольт”. Термін другого типу *вольтметр* має значення “прилад для вимірювання величини електричної напруги”. Як бачимо, незважаючи на наявність прізвищевих компонентів *вольт* у термінах, їхні значення не мотивовані прізвищем італійського фізика Александро Вольта. Спільним і, вочевидь, мотивувальним компонентом виступає сема ‘величина електричної напруги’, яку позначають *вольтаж*. Таку мотивованість епонімного терміна прізвищем назвемо опосередкованою.

Складені фізичні епонімні терміни мають у своєму складі епонім і щонайменше одне загальноживане слово, наприклад: *закон Ома*, *ефект Коттона-Мутона* тощо. Виділимо основні типи структури складених двокомпонентних відпрізвищевих термінів:

– тип 1: іменник у називному відмінку + іменник-епонім у родовому відмінку, наприклад: *закон Ома*, *ефект Доплера*, *сила Архімеда*, *градус Фаренгейта* тощо;

– тип 2: епонім-прикметник + іменник, наприклад: *вольт-амперна характеристика*, *дебайвська температура*, *рентгенівський спектр*, *шредінгерівський кіт* (герой відомого уявного експерименту Ервіна Шредінгера, що в ньому цей кіт повинен перебувати одночасно в двох станах – живий та мертвий) тощо;

– тип 3: прикметник + складний епонімний термін, наприклад: *магнетоелектричний амперметр*, *електростатичний вольтметр*, *тепловий гальванометр* тощо;

– тип 4: епонім-іменник + загальний іменник у непрямому відмінку, наприклад: *гальванізація зануренням, гальванізація дотиканням*;

– тип 5: терміни-епоніми, утворені основоскладанням, наприклад: *фермі-частинка, бозе-газ, ампер-година, ампер-виток, бозе-конденсація, оже-електрон, оже-ефект, оже-рекомбінація* тощо [10, с. 74].

Розгляньмо ступінь мотивованості термінів кожного типу окремо.

Терміни типу 1 мають у своєму складі іменник-епонім, тобто прізвище науковця, який виступає мотивувальним компонентом. Можемо сказати, що вони мотивовані безпосередньо.

Складені епонімні терміни другого типу містять мотивувальний компонент у формі відпрізвищового прикметника, отже, вони мотивовані безпосередньо.

Терміни типу 3 містять складний епонімний термін на зразок *вольтметр, гальванометр* тощо. Оскільки складні епонімні терміни мають опосередковану мотивованість, то, згідно з властивістю транзитивності, і складені епонімні терміни третього типу мотивовані опосередковано.

Терміни четвертого типу містять простий епонімний термін, який є мотивувальним компонентом. Усі прості епонімні терміни мають безпосередній ступінь мотивованості, тому складені епонімні терміни цього типу мотивовані безпосередньо.

Складені епонімні терміни п'ятого типу утворено основоскладанням, наприклад: *фермі-частинка, бозе-газ* тощо. Наприклад, термін *фермі-частинка* означає “частинка, яка підпорядковується статистиці Фермі-Дірака”, тобто прізвищевий компонент пов'язаний із прізвищем не безпосередньо, а за посередництва терміна *статистика Фермі-Дірака*. Отже, терміни п'ятого типу мотивовані власне епонімами опосередковано.

Трикомпонентні епонімні терміни мають такі типи будови:

– тип 1: прикметник + іменник + епонім-іменник у непрямому відмінку, наприклад: *квантова механіка Гайзенберга, класичний оператор Гамільтона, стаціонарне рівняння Шредингера* тощо;

– тип 2: іменник + іменник у непрямому відмінку + епонім-іменник у непрямому відмінку, наприклад: *рівняння стану Бергло, рівняння стану Ван-дер-Ваальса* тощо.

Трикомпонентні складені епонімні фізичні терміни можна звести до двокомпонентних термінів першого типу. За аналогією до двокомпонентних трикомпонентні епонімні терміни мотивовані безпосередньо.

Багатокомпонентні складені епоніми мають таку будову:

– тип 1: іменник + прикметник у непрямому відмінку + іменник у непрямому відмінку + епонім-іменник у непрямому відмінку, наприклад: *закон чорного випромінювання Віна* тощо;

– тип 2: складений епонім + сполучник + прикметник у непрямому відмінку + іменник у непрямому відмінку, наприклад: *гальванометр з рухомим магнетом* тощо.

Багатокомпонентні епонімні терміни першого типу будови мають безпосередній ступінь мотивованості за аналогією з двокомпонентними епонімними термінами першого і другого типів будови. Багатокомпонентні терміни другого типу будови мають опосередкований ступінь мотивованості.

Назагал, трикомпонентні і багатоконпонентні складені фізичні епонімні терміни можна звести до двокомпонентних термінів першого і третього типів будови. Таке спрощення дає змогу стверджувати, що складеним епонімним термінам притаманні й безпосередній, і опосередкований ступені мотивованості.

Мотивованість є важливою властивістю термінів. У лінгвістичній науці немає однозначного трактування цього поняття. Фізичні епонімні терміни є мотивованими. Одним з їх мотиваторів виступає власне епонім, тобто ім'я чи прізвище науковця, на основі якого їх утворено. Такі терміни мають різний ступінь мотивованості щодо власне епоніма. Для простих епонімних термінів характерний безпосередній ступінь мотивованості, для складних і складених – безпосередній і опосередкований ступені. Мотивованість фізичних епонімних термінів асоціативна. Безумовно, мотивованість потребує подальшого дослідження як у лінгвістиці, так і в термінознавстві і, в першу чергу, потрібно створити несуперечливу єдину теорію мотивації.

1. *Будагов Р. А.* Очерки по языкознанию / Р. А. Будагов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1953. – 280 с.
2. *Герд А. С.* Введение в этнолингвистику / А. С. Герд. – СПб., 1995. – 92 с.
3. *Дзюба М. М.* Особливості мотивованості епонімичних термінів / М. М. Дзюба // Семантика мови і тексту : матеріали X Міжнар. наук. конф. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 80 – 82.
4. *Заніздра Н. О.* Проблема мотивованості наукового терміна / Н. О. Заніздра, В. В. Заніздра // Вісник Кременецького нац. ун-ту ім. М. Остроградського. – 2007. – Вип. 2 (43). – С. 98 – 102.
5. *Кияк Т. Р.* Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів / Т. Р. Кияк // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2008. – № 620. – С. 3 – 5.
6. *Кияк Т. Р.* Лингвистические аспекты терминоведения / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
7. *Литвиненко А. С.* Термин и метафора / А. С. Литвиненко // Ученые записки 1-го Моск. гос. пед. ин-та иностр. языков, 1954. – Т. 8. – С. 255.
8. *Лотте Д. С.* Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 149 с.
9. *Микульчик Р. Б.* До питання про класифікацію фізичних термінів-епонімів / Р. Б. Микульчик // Українська термінологія і сучасність. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 178 – 181.
10. *Микульчик Р. Б.* Основні структурні моделі складених епонімів фізичної термінології / Р. Б. Микульчик // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” – 2009. – № 648. – С. 74 – 77.
11. *Михайлишин Б. П.* З історії термінів-епонімів / Б. П. Михайлишин // Мовознавство. – 1994. – № 4–5. – С. 45 – 50.
12. *Молодец В. Н.* Некоторые проблемы терминологической полисемии. Термин и слово / В. Н. Молодец // Предметная отнесенность и функционирование терминов. – Горький, 1983. – С. 11 – 21.
13. *Панько Т. І.* Зовнішньомовна та внутрішньомовна мотивованість суспільно-політичних термінів / Т. І. Панько // Українське мовознавство. – 1984. – Вип. 12. – С. 11 – 17.
14. *Панько Т. І.* Українське термінознавство: Підр. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – С. 174.
15. *Суперанская А. В.* Общая терминология: Терминологическая деятельность / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева – Изд. 3-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.

R. V. Mykulchyk

MOTIVATION OF PHYSICAL EPONIMIC TERMS

The questions of physical eponimic terms motivation are considered. Eponymic term motivation by surname is revealed. The motivation for simple, complex and compound eponyms by eponymic component is analysed. Mediate and immediate motivation is revealed.

К e y w o r d s : eponymic term, physical terminology, motivation.

УДК 811.161.2'37:656:001.4

Н. В. НИКУЛІНА
(Харків, Україна)

ВІДОНІМНІ МОДЕЛІ АВТОМОБІЛЬНИХ НОМЕНІВ (НА МАТЕРІАЛІ НАЗВ ЯПОНСЬКИХ МАРОК, МОДЕЛЕЙ І МОДИФІКАЦІЙ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ)

У статті проаналізовано номенклатурне назовництво, зокрема автомобільний номен як другий за значущістю різновид спеціальної лексичної одиниці термінологічної системи галузі автомобілебудування; зосереджено увагу на проблемі його виокремлення із загального масиву номенклатури й етимологічній специфіці відонімних моделей номенів. Дослідження проведено на матеріалі сучасних назв японських марок, моделей і модифікацій автотранспортних засобів.

К л ю ч о в і с л о в а : автомобільний номен (автономен), етимологія, номенклатурне назовництво.

В історії українського термінознавства частішають наукові розвідки, тематикою яких є вже не термін як складник термінологічних систем, а номенклатурний знак на позначення науково-технічної реалії. Найменування матеріальних об'єктів галузі автомобілебудування, зокрема походження й семантику автомобільних номенів на позначення марок автомобілів розглядали А. П. Романченко, Н. М. Хрустик, А. М. Янчишин, також побіжно торкалися вказаної тематики українські науковці, які опікуються проблемами прагмонімів (О. О. Белей, О. В. Вінарева, М. М. Дзюба, Г. В. Зимовець, О. Ю. Карпенко, Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Лиса, О. М. Тепла, С. О. Шестакова).

Метою статті є дослідження процесів номенклатурного назовництва, а саме формування номенів автотранспортної галузі, зокрема номенклатурних назв автомобілів. Терміном *номенклатурне моделювання* означуємо процес віднайдення розробниками автомобілів оптимальної для поціновувачів техніки назви автотранспортного засобу, що б адекватно репрезентувала як технічні параметри реалії, так і комерційні інтереси виробника. Дослідження проведено на матеріалі сучасних назв японських марок, моделей і модифікацій автотранспортних

Н. В. НИКУЛІНА, 2017